

УДК 378+377.35+37.091.12:36-051

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ВНЗ

Стрельбицька С.М., викладач
кафедри психіатрії, наркології, психології та соціальної допомоги
ДВНЗ «Одеський національний медичний університет»

У статті розглянуто проблему визначення та обґрунтування змісту і структури психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх соціальних працівників, яка активно досліджується в сучасній психолого-педагогічній літературі. Здійснено теоретичний аналіз поглядів зарубіжних і вітчизняних науковців. Розглянуто різні підходи до трактування поняття психологічної готовності до професійної діяльності. Визначено, що психологічна готовність є однією із основних умов успішного виконання соціальними працівниками майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: професійна діяльність, соціальний працівник, готовність, психологічна готовність до професійної діяльності.

В статье рассмотрена проблема определения и обоснования содержания и структуры психологической готовности к профессиональной деятельности будущих социальных работников, которая активно исследуется в современной психолого-педагогической литературе. Осуществлен теоретический анализ взглядов зарубежных и отечественных ученых. Рассмотрены различные подходы к трактовке понятия психологической готовности к профессиональной деятельности. Определено, что психологическая готовность является одним из основных условий для успешного выполнения социальными работниками будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, социальный работник, готовность, психологическая готовность к профессиональной деятельности.

Strelbitskaya S.M. PSYCHOLOGICAL READINESS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY OF FUTURE SOCIAL WORKERS IN UNIVERSITIES

In the article the problem definition and justification of the content and structure of psychological readiness for professional activity of future social workers actively explored in modern psychological and pedagogical literature. The theoretical analysis of the views of foreign and domestic scientists. Different approaches to the interpretation of the concept of "psychological readiness for professional work". Determined that psychological readiness is one of the main conditions for successful implementation of social workers for future professional activities.

Key words: professional activities, social worker, readiness, psychological readiness for professional activities.

Постановка проблеми. Враховуючи нові соціально-економічні умови, в яких опинилась країна, особливу увагу сьогодні приділяють підготовці майбутніх соціальних працівників як одних із найбільш активних суб'єктів соціальної сфери. Від них після закінчення ВНЗ вимагається володіння високим рівнем загальної культури, вміння успішно вирішувати соціальні завдання, прагнення до професійного зросту, соціальна та професійна мобільність. Здійснення підготовки фахівців такого рівня неможливе без сформованої у них на етапі навчання у ВНЗ психологічної готовності до професійної діяльності, оскільки саме психологічна готовність до професійної діяльності соціальних працівників підвищує якість і ефективність їх підготовки і є однією з необхідних умов формування особи-

стості майбутнього фахівця у ВНЗ. У зв'язку з цим проблема психологічної готовності майбутніх соціальних працівників набуває все більш широкого поширення в освітньому середовищі. Але навіть попри це, наявні на сьогоднішній день численні теоретичні та практичні дослідження виявили відсутність однозначного розуміння сутності та структури психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх соціальних працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний аналіз наукової психолого-педагогічної літератури показав, що поняття психологічної готовності до професійної діяльності є досить складною категорією, яка має неоднозначну і багатоаспектну інтерпретацію. Проблемі психологічної готовності майбутніх фахівців до професій-

ної діяльності присвячені дослідження багатьох українських та зарубіжних науковців у галузі педагогіки, психології, акмеології, соціальної роботи, фізіології (Б.Г. Ананьєв, І.М. Богданова, І.А. Зязюн, Н.В. Кічук, Л.В. Кондрашова, Н.В. Кузьміна, З.Н. Курлянд, М.Д. Левітов, А.Ф. Ліненко, Ш.А. Надірашвілі, Л.С. Нерсесян, В.О. Сластьонін, Р.І. Хмелюк, Г.Х. Яворська, А.О. Деркач, К.О. Абульханова-Славська, Д.Н. Узнадзе, Л.О. Кандибович, В.О. Моляко, С.Д. Максименко, Е.Ф. Зеєр, О.Я. Чебикін, Є.І. Холостова, О.Г. Карпенко, А.Й. Капська, Ж. Годфруа, Ш. Бюлер, Е. Гінцберг, Л.С. Джонсон, С.Р. Хореджсі, Г. Олпорт та ін.). Більшість авторів психолого-педагогічних досліджень відзначає, що психологічна готовність є однією із основних умов для виконання будь-якої професійної діяльності.

У психолого-педагогічних дослідженнях немає одностайної точки зору стосовно поняття готовності, тому воно трактується науковцями як стан особистості (В.В. Давидов, М.І. Дьяченко), ознака установки особистості (Ш.А. Надірашвілі), якість особистості, мотиваційний компонент якої є провідним у формуванні готовності майбутнього фахівця (А.О. Деркач), прагнення людини здійснювати якісь дії (В.І. Даль, Д.М. Ушаков), певні здібності, властивості і якості особистості (Б.Г. Ананьєв, С.Л. Рубінштейн), стан психіки, який характеризується мобілізацією фізичних та психічних сил (М.М. Левітов, Л.С. Нерсесян), прояв комплексу індивідуально-особистісних рис (К.О. Абульханова-Славська, К.К. Платонов), ознака установки (Д.М. Узнадзе), цілеспрямоване вираження особистості, що включає її переконання, погляди, відносини, мотиви, почуття, установки тощо (С.Д. Максименко).

Особливості психологічної готовності майбутніх фахівців до різної професійної діяльності розглядаються з позицій вивчення змістової характеристики поняття «загальна готовність до праці» (Г.А. Асмолов, А.С. Прангвішвілі), розробки структури готовності (Є.О. Клімов, Н.Ф. Кузьміна, А.К. Маркова), пошуку рівнів сформованості психологічної готовності (Л.Е. Орбан, О.І. Мешко).

Серед вагомих наукових доробків з проблеми особистісно-професійного розвитку майбутніх соціальних працівників акцентуємо увагу на дослідженнях українських (І.О. Зверева, А.Й. Капська, О.Г. Карпенко, М.П. Лукашевич) та зарубіжних (Л.С. Джонсон, М. Доел, Є.І. Холостова, С.Р. Хореджсі) науковців.

Попри численні дослідження, проблема психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх соціальних працівників

залишається достатньо складною та багатогранною, а з оглядом на нові соціально-економічні умови потребує більшого вивчення. Через це теоретичне та практичне розв'язання завдань підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності потребує глибокого теоретичного аналізу природи психологічної готовності, механізмів її реалізації, визначення умов та факторів, що її зумовлюють. Першочергового значення при цьому набувають завдання з'ясування загальних підходів щодо визначення сутності поняття, його структури та основних характеристик.

Сучасний стан розвитку цього наукового напрямку вимагає вирішення проблеми розробки концептуальних, теоретичних та методологічних підходів до визначення поняття психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх соціальних працівників та з'ясування її місця у психолого-педагогічній науці вищої школи. Не зменшуючи ролі та значення цього дослідження для вищої професійної освіти, зазначимо, що чимало теоретичних питань залишаються дискусійними, існують розбіжності у трактуванні поняття «готовність», «психологічна готовність», нагальним є вивчення та обґрунтування психологічної готовності соціальних працівників у процесі навчання у ВНЗ як однієї з основних умов для виконання ними майбутньої професійної діяльності.

Постановка завдання. Мета статті полягає в розкритті сучасних наукових підходів щодо висвітлення поняття та структури психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх соціальних працівників у процесі навчання у ВНЗ.

Завданнями статті є теоретичний аналіз наукової психолого-педагогічної літератури з проблем визначення і розкриття сутності та структури психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх соціальних працівників у процесі навчання у ВНЗ та з'ясування її місця у психолого-педагогічній науці вищої професійної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною метою Концепції модернізації системи вищої освіти України є підготовка компетентних та конкурентоспроможних фахівців, здатних системно мислити і діяти, ініціативних і самостійних, які ефективно застосовують знання, вміння та навички при вирішенні конкретних завдань у майбутній професійній діяльності. Саме тому в умовах зміни освітніх стандартів професійна діяльність значно ускладнюється, пред'являючи тим самим підвищені вимоги до майбутніх фахівців, актуалізуючи психологічні ресурси їх особистості. Показником професійної сформованості особи-

стості майбутнього фахівця та його морально-психологічної зрілості, необхідної для успішної професійної діяльності, є насамперед його психологічна готовність. Психологічна готовність особистості майбутніх соціальних працівників виявляється передусім у їх здатності до успішної та якісної організації, виконання і регулювання своєї професійної діяльності. Крім того, психологічна готовність до професійної діяльності зумовлюється багатьма факторами, найважливішим з яких є система методів і завдань, наявність професійних знань і вмінь, безпосереднє включення особистості в професійну діяльність, у процесі якої найбільш активно формуються потреби, інтереси і мотиви здобуття суттєвих, значущих, найбільш сучасних знань, вмінь та навичок. Безумовним та визначальним компонентом розвитку особистості майбутніх соціальних працівників як професіоналів, окрім ціннісних орієнтацій, професійної свідомості і соціальної активності, є їх базова характеристика – психологічна готовність до професійної діяльності.

Залежно від підходу до визначення поняття «психологічна готовність» різними науковцями виділяються її структура, основні компоненти, будуються шляхи її формування. До таких методологічних підходів слід віднести такі: аксіологічний (К.О. Абульханова-Славська, С.Л. Рубінштейн), синергетичний (П.К. Анохін, О.М. Князева), рефлексивний (В.А. Петровський, В.О. Сластьонін), соціально-психологічний (Е. Роджерс) індивідуально-творчий (В.А. Кан-Калик) та компетентнісний [6, с. 88].

Через орієнтацію сучасної системи вищої освіти України на перехід від знанневої парадигми до компетентнісного підходу, особливо важливим є застосування компетентнісного підходу в процесі формування психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх соціальних працівників. Роботи таких видатних вчених, як В.І. Байденко, Н.М. Бібік, І.О. Зимня, А.К. Маркова, О.В. Овчарук, О.І. Пометун, Г.К. Селевко, Р. Уайт, М.С. Головань, М. Армстронг, Ч. Вудруф, присвячені дослідженню феномену компетентності [5, с. 56]. Термін «компетентність» походить від латинського «competentis», що означає «здатний», «відповідний», придатний до реалізації тих чи інших повноважень, використання знань, вмінь та навичок, тобто компетенцій. Останніми роками у вітчизняній психології з'являється все більше досліджень, у яких психологічна готовність до професійної діяльності розглядається через призму поняття компетентності або ж зовсім заміню-

ється нею. Компетентнісну готовність вчені описують як базову здатність особистості до здійснення професійної діяльності. Вони розглядають її як один із ключових компонентів готовності до професійної діяльності, що базується на особистісних якостях людини та складається з усіх професійно важливих компетенцій, набутих в процесі навчання. На думку В.О. Сластьоніна, формування компетентності виступає як механізм трансформації знань, умінь та навичок у сформованість певного рівня психологічної готовності до професійної діяльності, зокрема, майбутніх соціальних працівників [1, с. 49].

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що сьогодні у вітчизняній та зарубіжній науці сутність психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців традиційно розрізняється за двома основними напрямками: функціональним та особистісним. Функціональний напрям досліджує готовність до діяльності як особливий стан психіки, який, будучи сформованим, забезпечує більш високий рівень досягнень у майбутній професійній діяльності [4, с. 35]. Так, З.І. Калмикова розуміє психологічну готовність як здатність до навчання, тобто здатність особистості успішно і активно засвоювати необхідні знання, здобувати потрібні вміння і навички [4, с. 94]. М.Д. Левітов представляє психологічну готовність як тимчасову готовність і працездатність, її сутність бачить у початковій активізації психічних функцій, а її зміст – в орієнтуванні в умовах професійної діяльності і створенні психічної готовності до неї. Крім того, ним виділяються фактори індивідуальної готовності до професійної діяльності: психологічні (ставлення майбутнього фахівця до конкретної професійної діяльності, його професійна спрямованість в цій галузі і професійні здібності) і педагогічні (оволодіння знаннями, вміннями та навичками, необхідними для певної професійної діяльності) [4, с. 135].

В контексті особистісного напрямку теоретичні аспекти проблеми психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців були обговорені дослідниками як онтогенез психологічної готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності, її структура, особливості, функції, можливості та закономірності формування. Психологічна готовність до професійної діяльності інтерпретується науковцями як інтегральне особистісне утворення, що має специфічну структуру і включає різноманітні компоненти, серед яких виділяють мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий, операційно-поведінковий, як сукупність

умінь, навичок і особистісних якостей, адекватних вимогам, змісту і умовам професійної діяльності. При цьому готовність трактується як цілеспрямоване вираження особистості, що включає її переконання, погляди, відносини, мотиви, почуття, волю та інтелектуальні якості, знання, навички, вміння, установки, налаштованість на певну поведінку, як вираз сформованості певної системи якостей, необхідних для успішного виконання тієї або іншої професійної діяльності [6, с. 97].

Л.О. Кандибович вважає, що готовність – це первинна фундаментальна умова успішного виконання будь-якої професійної діяльності [1, с. 50]. Крім того, науковець зазначає, що готовність вміщує не тільки різного роду усвідомлені і неусвідомлені установки на відповідні форми реагування, а й усвідомлення задачі, моделі ймовірної поведінки, визначення оптимальних способів діяльності, оцінку своїх можливостей у їх співвідношенні з можливими труднощами і необхідністю досягнення відповідного результату. Тому тільки в деяких випадках стани установки і готовності співпадають. Як правило, готовність – більш складне структурне утворення [1, с. 51].

Заслугує на увагу дослідження А.Ц. Пуні, який при розгляді структури психологічної готовності до професійної діяльності виділив волюві якості, спрямованість інтелектуальних процесів, спеціалізовану спостережливість, творчу увагу, гнучку увагу, здатність до саморегуляції [2, с. 212]. Це дає змогу досліджувати психологічну готовність через прояв індивідуально-особистісних якостей, обумовлений характером майбутньої професійної діяльності.

Глибокий аналіз проблеми, що розглядається, був проведений видатним науковцем З.Н. Курлянд, яка визначила готовність до діяльності як цілісну інтегровану якість особистості, що найбільш повно описує емоційну, когнітивну та волюву мобільність особи в момент включення в діяльність [3, с. 18]. У структурі особистісної готовності вона виокремила чотири компоненти: мотиваційний (стійка внутрішня спрямованість на певний тип діяльності), емоційний (позитивне ставлення до діяльності), особистісний (здатність до професійної рефлексії) та професійний (володіння професійно важливими здібностями).

Більшість науковців зазначають, що структуру психологічної готовності до професійної діяльності становлять також і такі компоненти: позитивне ставлення до того чи іншого виду діяльності або професії; професійні риси характеру, адекватні вимогам діяльності; необхідні знання, умін-

ня та навички; стійкі професійно важливі особливості сприймання, уваги, мислення, емоційних та волювих процесів; наявність під час діяльності сприятливих для її виконання психічних станів зацікавленості, зосередженості, доброго психічного самопочуття [1, с. 51].

Психологічна готовність особистості до професійної діяльності виявляється насамперед у її здатності до організації, виконання і регулювання своєї діяльності. Крім того, психологічна готовність до професійної діяльності зумовлюється ще багатьма іншими факторами, найважливішими з яких є система методів і цілей, наявність професійних знань і вмінь, безпосереднє включення особистості в діяльність, у процесі якої найбільш активно формуються потреби, інтереси і мотиви здобуття суттєвих, значущих, найбільш сучасних знань та вмінь [1, с. 52].

Соціономічна направленість соціальної роботи є одним із найбільш емоційно важких і багатоаспектних видів професійної діяльності для майбутніх фахівців у колі професій за типом «людина – людина». Отже, вимоги, що висуваються як до професійних, так і до особистісних характеристик майбутніх соціальних працівників, відрізняються від стандартів інших видів професійної діяльності. Спираючись на специфіку професійної діяльності майбутніх соціальних працівників, на вимоги, що пред'являються до їх особистості, науковці визначають, що студентам – майбутнім соціальним працівникам, необхідно в період навчання у ВНЗ сформувати у свідомості образ особистості соціального працівника, скласти чітке уявлення про свою особистість, її якості і здатності здійснювати обрану професійну діяльність та наявність усвідомленої, позитивної мотиваційної установки до майбутньої професійної діяльності.

Психологічну готовність до професійної діяльності майбутніх фахівців соціальних працівників можна розглядати як цілісне, системне, особистісне новоутворення, що формується і виявляється в період навчання у ВНЗ, як якість особистості, з одного боку, а з іншого – як її психічний стан, що забезпечує цілеспрямований розвиток і зміну особистості для ефективного виконання її майбутньої професійної діяльності. Під якістю особистості розуміється сформованість певної системи якостей і професійних умінь у студента, необхідних для виконання майбутньої професійної діяльності; відповідність особистості студента, його знань і умінь вимогам соціальної роботи. А під психічним станом особистості – гуманістична спрямованість особистості, праг-

нення до успіху в майбутній професійній діяльності, позитивне ставлення до неї [4, с. 252]. Крім того, враховуючи специфіку професійної діяльності соціальних працівників, науковці визначають наявність таких компонентів психологічної готовності:

– мотиваційний, який розкривається в позитивному ставленні до професії та майбутньої професійної діяльності, в бажанні і прагненні студента здійснювати цю діяльність, а також досягати успіху в ній;

– орієнтаційний, який розкривається в знаннях студентів вимог, що пред'являються до особистості соціального працівника; у сформованості у них образу соціального працівника;

– операційний, який визначається ступенем володіння психологічними знаннями і прийомами, необхідними для майбутньої професійної діяльності;

– особистісний, який полягає у визначенні змісту і спрямованості системи моралі, цінностей, сукупності психологічних і соціальних властивостей майбутнього соціального працівника як суб'єкта професійної діяльності;

– рефлексивний, який розкривається в адекватній оцінці відповідності системи особистісних якостей тим вимогам, що пред'являються до особистості майбутніх соціальних працівників, які є необхідними для успішного виконання ними своєї професійної діяльності, а також в умінні постійно оцінювати і аналізувати сприйняття себе іншими людьми [4, с. 175].

Дослідження проблеми психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх соціальних працівників на сьогоднішній день є одним із найважливіших, оскільки саме така готовність впливає на якість надання незахищеним верствам населення майбутніми соціальними працівниками різнопланової соціальної допомоги, що, в свою чергу, вимагає особистісного підходу до кожного клієнта, загальних і професійних знань, вмінь та навичок та можливості застосовувати їх у своїй майбутній професійній діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури, здійснений з метою з'ясуван-

ня стану дослідження проблеми психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх соціальних працівників, дає можливість стверджувати, що психологічна готовність до професійної діяльності є неоднозначним та багатоаспектним утворенням, яке потребує більшого вивчення. Сутність психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців традиційно розрізняється за двома основними напрямками: функціональним та особистісним. Узагальнюючи їх, визначаємо, що проблема психологічної готовності до професійної діяльності студентів (майбутніх соціальних працівників) значно глибша і може бути вирішена лише в системі комплексного теоретичного і методологічного підходів науковців, які працюють над вивченням проблеми підготовки фахівців системи «людина – людина» і сприяють досягненню сформованості на достатньому рівні психологічної готовності до професійної діяльності у соціальній сфері. Таким чином, теоретичне обґрунтування сутнісно-змістової характеристики психологічної готовності до професійної діяльності соціальних працівників сприяє вирішенню завдань професійної підготовки майбутніх фахівців, розширює наукове уявлення про засоби і форми професійної підготовки соціальних працівників в умовах навчання у ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дьяченко М.И. Психологическая готовность / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – М. : Наука, 1986. – 450 с.
2. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 512 с.
3. Курлянд З.Н. Професійно-креативне середовище ВНЗ – передумова підвищення якості підготовки майбутніх фахівців / З.Н. Курлянд // Педагогическая наука: история, теория, практика, тенденции развития – 2009. – № 1 – С. 18–26.
4. Левитов Н.Д. О психических состояниях человека / Н.Д. Левитов. – М. : Наука, 1964. – 344 с.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О.В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
6. Тюптя Л.Т. Соціальна робота: теорія і практика : [навч. посіб.] / Л.Т. Тюптя, І.Б. Іванова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 574 с.